

ВАСИЛЬ БІДНОВ ТА ІВАН ОГІЄНКО (ДО ІСТОРІЇ СТОСУНКІВ І СПІВПРАЦІ В 1920-1935 рр.)

Копилов Сергій. Василь Біднов та Іван Огієнко (до історії стосунків і співпраці в 1920-1935 рр.). У статті проаналізовано стосунки й співпрацю видатного державного, освітнього діяча, ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету Івана Огієнка з відомим українським істориком церкви, професором Василем Бідновим у період політичної еміграції. Підкреслено, що упродовж міжвоєнного двадцятиріччя стосунки українців, які опинилися в складі відродженої Польської держави, з владними структурами залишалися напруженими. Незважаючи на це, українські інтелектуали змогли згуртуватися навколо низки наукових і освітніх осередків – таборового Українського народного університету, Вищих українознавчих курсів, Відділу православного богослов'я Варшавського університету, Українського наукового інституту у Варшаві, зберегли й примножили науково-культурний потенціал, використовуючи демократичні інститути Польщі. Відзначено складні відносини в середовищі різних течій української еміграції в Польщі й Чехословаччині.

Встановлено, що одне з центральних місць серед української академічної спільноти в II Речі Посполитій посідали професори І. Огієнко та В. Біднов, які активно співпрацювали у створенні й збереженні структур наукових та освітніх інституцій, сприяли поєднанню здобутків тогочасної європейської науки із суспільно-політичними очікуваннями українського національного руху, презентації доробку інтелектуалів на міжнародній арені. На основі неопублікованих епістолярних матеріалів з архіву Інституту національної пам'яті – Комісії з розслідування злочинів проти польського народу та інших джерел з'ясовано важливу інформацію, що відкриває нові перспективи для подальшого поглибленого дослідження їхнього життя, науково-творчої й педагогічної діяльності в еміграції, містить ключ до реконструкції їхнього складного, часом суперечливого ментального світу. Вияснено, що крім співпраці в державній, науковій і педагогічній сферах, упродовж 20-х – початку 30-х рр. відносини обох учених розвивалися як дружні між членами їх родин.

Ключові слова: І. Огієнко, В. Біднов, співпраця, листи, українська еміграція, Польща.

Копылов Сергей. Василий Биднов и Иван Огиенко (к истории отношений и сотрудничества в 1920-1935 гг.). В статье анализируются отношения и сотрудничество известного государственного и церковного деятеля, ректора Каменец-Подольского государственного украинского университета Ивана Огиенка и известного украинского историка церкви, профессора Василия Биднова в период политической эмиграции. Акцентировано, что на протяжении меж военного двадцатилетия отношения украинцев, которые оказались в составе возрожденного Польского государства, с властными структурами оставались напряженными. Не смотря на это, украинские интелектуалы смогли объединиться вокруг ряда научных и учебных заведений – лагерного Украинского народного университета, Высших курсов украинознатства, Отдела православного богословия ВУ, Украинского научного института в Варшаве, сохранили и умножили научно-культурный потенциал, используя демократические институты Польши. Отмечены сложные отношения в среде различных течений украинской эмиграции в Польше и Чехословакии.

Підчеркнуто, що одно з центральних мест среди української академічної общественності во II Речі Посполитой занимали профессори И. Огиенко и В. Биднов, которые активно сотрудничали в создании структур научных и учебных институций, способствовали совмещению достижений европейской науки с общественно-политическими ожиданиями украинского национального движения, презентации результатов интеллектуалов на международной арене. На основании неопубликованных эпистолярных материалов из Архива Института национальной памяти – Комиссии с расследования преступлений против польского народа и других источников выявлена важная информация, что открывает новые перспективы для дальнейшего более глубокого исследования их жизни, научно-творческой и педагогической деятельности в эмиграции, содержит ключ для реконструкции их сложного, временами неоднозначного ментального мира. Отмечено, что кроме сотрудничества в государственной, научной и педагогической сферах, в течении 20–начала 30-х гг. отношения двух ученых развивались как дружеские между членами их семей.

Ключевые слова: *И. Огиенко, В. Биднов, сотрудничество, письма, украинская эмиграция, Польша*

Мовними зворотами «на важкім вигнанні» та «на важкій еміграції» ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – КПДУУ) І. Огієнко в листі до відомого вченого-славіста й голови філологічної секції НТШ К. Студинського схарактеризував роки політичної еміграції на території Другої Речі Посполитої¹.

У пропонованій статті проаналізовано стосунки й співпрацю відомого історика церкви В. Біднова та І. Огієнка в добу «важкого вигнання» 1920-1935 рр. Відтворення цієї сторінки історії української політичної еміграції в Польщі та Чехословаччині стало можливим завдяки введенню до наукового обігу епістолярію з власного архіву І. Огієнка, що тривалий час залишався поза увагою дослідників.

Зауважимо, що особистий архів, як і приватна бібліотека І. Огієнка, кілька разів зазнавали втрат і нищилися: перший – після еміграції з України до Польщі в листопаді 1920 р., другий – після втечі з Холма до Швейцарії в листопаді 1944 р. Сюди митрополит Іларіон прибув, маючи при собі тільки найнеобхідніші документи, зокрема нечисленні довідки, посвідчення, фотографії, листи до нього від деяких діячів української політичної еміграції й науковців. Інші документи та матеріали його особистого архіву залишилися в Холмі, а в повоєнні роки зберігалися в архіві МВС Польщі. У 1998 р. документи особистого архіву ректора КПДУУ було передано до архіву Інституту національної пам'яті – Комісії з розслідування злочинів проти польського народу (далі – ІНП) та зосереджено у фонді «Кореспонденція професора Івана Огієнка. Публікації, дослідження, нотатки, записи». На їх приналежність вказують відбитки печаток на обкладинках справ: «Із книгозбірні Проф. Др. Івана Огієнка №» та «Д-р Іларіон Огієнко Архієпископ Холмський і Підляський». Зібрані в ній листи, адресовані І. Огієнку від відомих державних, громадських, церковних діячів і вчених, зокрема професора Василя Біднова (1874-1935), дозволяють проаналі-

зувати й відтворити окремі аспекти діяльності української еміграції в Польщі та Чехословаччині, що не були предметом ґрунтовних досліджень.

18 листопада 1920 р. міністр сповідань уряду УНР І. Огієнко взяв участь у засіданні Ради Народних Міністрів під головуванням Голови Директорії – Головного Отамана С. Петлюри, що відбулося в селищі Фрідріхівка (сьогодні у складі м. Волочиськ – С.К.). Згідно із записами журналу засідання у ньому взяли участь заступник Голови Ради Народних Міністрів О. Саліковський, 6 міністрів, товариш міністра внутрішніх справ, державний секретар В. Оніхімовський (секретар), керуючий справами Директорії М. Миронович². На першому засіданні І. Огієнко наголосив, що «чергове завдання Ради Народних Міністрів зберегти Голову Директорії – Головного Отамана Симона Васильовича Петлюру, в особі якого ототожується ідея державности Української Народної Республіки. Армію і Уряд необхідно зберегти, аби при сприятливих умовах розпочати визвольну боротьбу. Необхідно зберегти урядовців, а також і Українських громадян, що примушені були по політичних обставинах залишити Батьківщину». На вечірньому засіданні він висловив думку про організацію в Волочиську коридору до сусідньої держави, і зрештою одногосно було ухвалено постанову, що передбачала «визнати доцільним в разі необхідности перехід армії і Уряду УНР на територію Польщі»³.

Рішення уряду УНР цього засідання дозволило розпочати перехід армії й урядових структур через Збруч на територію Польщі. Серед майже 40 тисяч українців, які перетнули кордон сусідньої держави⁴, було дві тисячі урядовців разом із членами родин, українські політичні та громадські діячі, генерали, офіцери й старшини армії УНР, церковнослужителі, землевласники, студенти і викладачі КПДУУ та ін. 25 листопада 1920 р. міністр і ректор І. Огієнко із сім'єю прибув до Тарнова (замешкали на вулиці Краківська №29, будинок пані Перуновської), де розмістилося очолюване ним міністерство. Він неодноразово звертався до голови уряду С. Петлюри і МЗС щодо організації роботи відомства в умовах еміграції, забезпечував комунікування з інтернованими українськими вояками, українськими громадами східних воєводств Польщі. І. Огієнко також домогся дозволу міністерства освіти Польщі для професорів, приват-доцентів та асистентів КПДУУ працювати в лабораторіях і бібліотеках Варшавського університету, забезпечував видачу довідок студентам тощо⁵.

Професор В. Біднов наприкінці листопада 1920 р. теж виїхав до Польщі (Д. Антонович назвав цю поїздку науковою подорожжю), де був інтернований у табір для українських вояків у Ланцутіві, розділивши з ними «тяжке таборове життя»⁶. Потім були табори в Тарнові і Ченстохові. У травні 1928 р. в листі до І. Огієнка він пригадував перші роки перебування в еміграції: «Та як згадаю, що зазнав я од поліції на Волині, жах бере мене. Перевірка документів, одвідування староства, поліційні труси та арешти – згадки про все це настільки впливають на мене, що я сем занедужав і днів десять почуваю себе дуже погано»⁷.

Співпраця І. Огієнка та В. Біднова в КПДУУ й міністерстві сповідань (був членом Ради з 3 липня 1920 р. – С.К.) стала підставою для призначення останнього радником міністра. В. Біднов представляв міністерство сповідань у Комісії з підготовки законопроекту про цивільний шлюб, неодноразово відряджався на Волинь для налагодження контактів із православними громадами⁸. За ініціативи І. Огієнка він уклав текст лекції «Українська автокефальна церква», що була виголошена для військовополонених у таборах, увійшов до складу урядової делегації до Константинопольського Патріарха⁹. 24 лютого 1921 р. міністр сповідань листовно повідомляв «Декану Богословського факультету К[ам'янець]-П[одільського] Д[ержавного] У[країнського] У[ніверситету] Проф[есору] В. Біднову» про вихід з друку у видавництві «Українська Автокефальна Церква» книги «Свята Служба Божа св. Отця нашого Іоана Златоустового мовою українською» і просив її прийняти «на зиск моєї постійної й незмінної поваги до Вас». Водночас, на прохання міністра В. Біднов підготував статтю «Церковна справа на Україні» для часопису «Українська Автокефальна Церква»¹⁰.

Навесні 1921 р. І. Огієнко та В. Біднов стали співзасновниками Українського народного університету в таборі для інтернованих українських вояків у Ланцутіві, ректором якого став останній. Він же викладав у ньому курс історії України, долучився до видання таборових часописів «Наша зоря», «Промінь», «Будяк». На прохання І. Огієнка відомий дослідник історії церкви підготував працю «Історія Української Церкви» (20 др. арк.), яку міністр сповідань намагався подати для друку в одне з канадських видавництв¹¹.

27 липня 1921 р. І. Огієнко в черговий раз відрядив свого радника на Волинь для з'ясування позиції духовенства щодо з'їзду представників парафій (мав відбутися 14 серпня у Варшаві – С.К.) та сприяння українізації православної церкви в краї¹². У Кременці В. Біднов отримав запрошення єпископа Волинського Діонісія (Валединського) на викладацьку діяльність у духовній семінарії, яке він прийняв. За дорученням міністра сповідань УНР він також брав участь у проведенні експертизи «надзвичайного акту» про співпрацю консисторії Української Греко-православної Церкви в Канаді та Об'єднаних державах з Українською православною церквою, залученні коштів для погашення боргів видавництва «Українська Автокефальна Церква», став учасником Єпархіального Волинського з'їзду¹³. Інформація В. Біднова щодо його участі в роботі з'їзду не задовольнила І. Огієнка, про що він листовно наголосив йому 24 жовтня 1921 р.: «Дуже мене шкода, що Ви не виступили в імені Мін[істра] Ісповідань. Шкода, що Ви про мене, як про Мін[істра], не поговорили. Ваше відношення до мене, як до проф[есора] Огієнка, не варто б приносити на Міністра Ісповідань». Він просив свого радника надіслати йому копії постанов з'їзду й короткий текст доповіді для більш докладного ознайомлення¹⁴. Водночас міністр доручив В. Біднову підтримати в пресі активного при-

хильника автокефалії Православної Церкви в Польщі, ректора Кременецької духовної семінарії, протоієрея Олексія (Громадського), якого цькували промосковські видання¹⁵.

Взаємовідносини І. Огієнка та В. Біднова не обмежувалися співпрацею в державній, науковій і видавничій сферах, а впродовж тривалого часу мали характер дружніх стосунків між членами їх родин. Зокрема, подружжя Огієнків запросило Василя Олексійовича стати хресним батьком своєї доньки Лесі, яка народилася 8 січня 1921 р. у Тарнові¹⁶, тому, в кожному листі до колеги він, як правило, вітав «любу мою хрещеницю», «маленьку хрещеницю мою», «свою любу хрещеницю маленьку», цікавився її самопочуттям, «чи поправилися вона? Невже й досі лежить у ліжку?», висловлював родині Огієнків побажання «радості та вітхи од неї» тощо.

Посилення тиску польської влади на українських емігрантів, зокрема перевірки документів, обшуки, арешти й вислання навесні 1922 р. за межі Волинського воєводства, унеможливили викладацьку діяльність В. Біднова в Кременецькій духовній семінарії. Майже водночас його було обрано на посаду професора кафедри історії Української Церкви філолософічного факультету Українського вільного університету в Празі, куди він переїхав¹⁷. Визначеної контрактом заробітної плати професора (еквівалентна 700 польським злотим – С.К.), за його свідченням у червні 1928 р., «ледве-ледве вистачає на прожиття нам двом (із сином Арсеном – С.К.)»¹⁸.

Упродовж наступних шести років зв'язки між В. Бідновим і І. Огієнком підтримувалися листуванням. Освіченість, глибоке усвідомлення кожним власної належності до європейської культури слугували основою для паритетної інтелектуальної комунікації. Однодумці та друзі залишалися на відстані цікавими один одному, регулярно обмінюючись думками з приводу актуальних наукових тем, конференцій, видавничих проєктів, прочитаного, книг та статей, над якими особисто працювали чи готували до друку, особистих і фінансових справ. Їх єднав спільний інтерес до стану й перспектив української науки в еміграції, її представників, установ, видань, до справ Польської Автокефальної Православної Церкви (далі – ПАПЦ).

Зважаючи на складнощі зі працевлаштуванням І. Огієнка внаслідок упередженого ставлення до нього польських урядовців, В. Біднов у листі від 22 лютого 1923 р. писав колезі в Варшаву: «Не раз думав про те, як перетягти й Вас сюди. Балакав серйозно з Д.І. Дорошенком, деканам «філіозофічного» факультету. Нічого не вигадасмо: все, що пригідне для Вас, заміщено й заміщено «ґрунтовно», нескоро буде вакувати. Незабаром одкриваються тут, в Празі, український педагогічний інститут. Господарі – громад[ський] комітет. Добре було б на українську мову попросити Вас, та самі пишете, хто тут бажаний. Я не можу говорити, бо моє втручання пошкодить лише. На мене дивляться так, як на людину «непевну». Для вирішення питання він радив написати листа

до Голови Українського Громадського комітету в Празі М. Шаповала та члена цього комітету Н. Григорієва, «як осіб, од яких все залежить»¹⁹. Водночас адресант вважав за потрібне кількома фразами сказати про стосунки й атмосферу в емігрантському середовищі столиці Чехословаччини: «Живу тихо нікуди не встріваю, бо тут всі лаються поміж собою: Homo homini lupus est (лат.: людина людині вовк – С.К.). Чеської мови ще не знаю, а тому поки що не зав'язав зносин з прихильниками національної церкви. Але маю намір докладно ознайомитися з церковним життям»²⁰.

У квітні 1923 р. І. Огієнко привітав колегу з Великоднем, надіслав у подарунок книгу й інформував про підготовку перекладу Богослужбових Книг. В. Біднов відповів листом, передавав вітання «всім – й високоповажній та дорогій кумі моїй і діткам Вашім, особливо любій хрещениці», побажав здоров'я та успіху, здійснення дорогих для них мрій, інформував про передачу вказаним особам надісланих примірників книги «Свята Відправа Вечірня й Рання» й радив перекладачеві розпочати її продаж на Волині²¹. На питання щодо найближчої перспективи В. Біднов відверто писав: «Ніяких! Або сиди тут і працюй, наскільки дозволяють тутешні умови, або їдь в Совдепію на голод та поневір'яння. Інших перспектив не бачу! Лізти до емігрантської гущі неприємно – сваряться, гризуться та лаються, і це обридло ще у Тарнові»²². Про моральне сум'яття празького адресанта та відстороненість від української еміграції свідчив його лист до І. Огієнка від 18 квітня 1925 р.: «Живу помаленьку, ховаючися од людей. Чи воно од старості мені так здається, чи справді так воно є, – всі мене оддыхають, нікому непотрібний... але ж на чужині вмирати не хочеться»²³. Водночас, вітаючи І. Огієнка та його родину зі святами Різдва Христового і Новим 1929 роком, празький адресант відверто висловив побажання «швидче дочекатися того щасливого моменту, коли буде вільна дорога на Батьківщину!»²⁴.

Листування двох колег та однодумців репрезентує широку палітру оточення кореспондентів, представленого великою кількістю діячів із різних науково-культурних сфер, а також відкриває можливості для їх багатовимірної реконструкції. Серед тих, хто присутній в листах, були відомі та впливові постаті еміграції, зокрема, М. Грушевський, І. Кедрин-Рудницький, Л. Білецький, О. Лотоцький, М. Кордуба, Й. Пеленський, С. Петлюра, В. Приходько, Р. Смаль-Стоцький, Ф. Швець, І. Феценко-Чопівський та ін. Іноді В. Біднов дозволяв собі висловлювати відверті й критичні оцінки окремих діячів українського державотворення 1917-1921 рр., зокрема суворо оцінив роль і участь у цих процесах колишнього члена Директорії УНР й колеги по Українському вільному університету в Празі професора геології Ф. Швеця. «Я б не доручив йому навіть теляти пасти не то що державою керувати! – наголошував Василь Олексійович. – А йому довірили колись таку велику справу... за те ми й тиняємося тепер по чужих краях, що вибирали таких керівників. Не знаю, може

він в геології щось тямить – нехай працю над нею й покутує свій гріх перед Україною... Мимоволі пригадуються мені срібні монети, що залишилися од нього в Кам'янці»²⁵.

Цікавим психологічним нюансом листовних контактів В. Біднова та І. Огієнка, як і більшості українських науковців, що мешкали «на важкім вигнанні» у Польщі, Чехословаччині та Німеччині, була постійна увага до наукового, культурного й церковного життя на Великій Україні. Так, у листі від 23 квітня 1923 р. В. Біднов щиро жалкував, що «дуже мало» знає про події на Україні та інформував колегу: «Недавно одержав листа од С.О. Єфремова з Києва. Помер Стебницький. Випадково читав листа з Києва М.М. Загірні (українська письменниця і перекладачка, дружина Б. Грінченка – С.К.), що дуже тяжко в матеріальному відношенню»²⁶. Переживання розлуки з Україною та коханою дружиною, яка залишилася в Радянському Союзі, засвідчує лист В. Біднова до І. Огієнка від 22 серпня 1928 р: «Я нічого не можу робити. Все не по собі. Вживаю засобів зв'язатися з своїми й боюся за Любов Євгеновну»²⁷.

У листуванні давніх друзів обговорювалася й проблема утисків православних віруючих і процеси колонізації населення Волині. Зокрема, 23 квітня 1923 р. В. Біднов писав І. Огієнкові про обмеженість інформації про церковні справи на Волині, зокрема щодо діяльності нового митрополита Варшавського і Холмського Діонісія (Валединського), гостро критикував участь у судовому процесі українця, депутата польського сейму від Волинського воєводства М. Підгірського (у 1917-1921 рр. – член Центральної Ради УНР – С.К.), який виступив адвокатом архімандрита Смарагда – виконавця замаху на главу православної церкви в Польщі. «Акт вбивства митрополита Георгія – це один з моментів боротьби москалів з українізацією церкви!» – зазначав В. Біднов²⁸. А в серпні 1928 р. він просив І. Огієнка допомогти вдові священника Длугопільського з Волині, яка опинилася в скрутному матеріальному становищі²⁹.

Упродовж 1928 р. колеги неодноразово обговорювали «варшавську справу» – можливий перехід В. Біднова на посаду професора кафедри православного відділу теологічного факультету Варшавського університету (далі – ВУ), де вчилися майбутні священники ПАПЦ. На посаді професора кафедри церковнослов'янської мови та палеографії цього відділу працював І. Огієнко, обраний 26 листопада 1925 р. комісією Сенату університету³⁰. 17 березня наступного року професор виголосив польською вступну лекцію «Церковнослов'янська мова в Литві та Польщі за XV–XVIII вв.», а з початком навчального року викладав студентам курси: «Діяльність св. Братів Кирила і Мефодія», граматики церковнослов'янської мови (на першому і другому курсах) і кириличну палеографію (на третьому)³¹. Втім, становище І. Огієнка у Варшавському університеті не було тривалим і надійним³². Це зумовлювалося однорічним контрактом, щорічне продовження якого потребувало погодження міністерства освіти й віросповідань Польщі.

Яскравою сторінкою співпраці І. Огієнка та В. Біднова стала підготовка до святкування 10-ої річниці відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Ініціатива відзначення цього першого ювілею, як свідчать епістолярні джерела, належала колишньому декану богословського факультету. У листі від 23 грудня 1927 р. до ректора університету він пропонував «добром згадати» університет і «нагади громадянству про нього!». В. Біднов повідомляв про згоду деяких викладачів університету підготувати свої спогади про діяльність закладу, а при наявності коштів видати присвячену ювілейній даті книгу. «В цьому напрямі й буду вести акцію серед бувших викладачів нашого університету», – писав він³³. У вересні 1928 р. В. Біднов вкотре інформував І. Огієнка про написання «замітки про університет» (надрукована в 11 і 12 кн. «Літературно-наукового вісника» за 1928 р. – С.К.) і просив надати дані «скільки грошей дали на університет городських Кам-ка управа і губерніальне земство... скільки грошей привіз Вам до Києва п. Огородник». Він повідомляв, що Українське історико-філологічне товариство присвятить 10-й річниці відкриття університету одне з своїх засідань, але провести заплановані на 22 жовтня урочистості в Подебрадській Академії не відбудуться «в зв'язку з панікою»³⁴. 22 жовтня 1928 р. професори В. Біднов і Л. Білецький надіслали І. Огієнку вітальну телеграму у зв'язку з 10-ю річницею відкриття українського університету: «Згадуємо Кам'янецький університет Вітаємо ректора»³⁵.

Наприкінці 1927 р. відомий дослідник історії церкви професор В. Біднов теж отримав пропозицію (імовірно, від митрополита Діонісія – С.К.) працювати на кафедрі історії християнської церкви і літургії відділу православного богослов'я теологічного факультету ВУ й дав попередню згоду. У листі від 25 травня 1928 р. до І. Огієнка він дякував, що той «багато клопочеться у його справі», а своє рішення переїзду до столиці Польщі пояснював так: «Хочеться перейти до Варшави, приваблюють тамтешні архіви»³⁶. Ще не отримавши офіційного запрошення, В. Біднов почав готуватися до переїзду, про що писав у листі товаришу й однодумцю: «Помалу збираюся в дорогу. Тут на мене нарікають на те, що виїзжаю серед року. Кажуть, що руйную університет. Ну, та вже справа зроблена, і я не бачу можливості змінити їй»³⁷. Ця заувага свідчила про остаточне рішення переїхати до Варшави. Визначальними в цьому, як свідчить епістолярій ученого, були бажання продовження студій в архівах і бібліотеках польської столиці з історії православної церкви, перспектива опинитися у прихильнішому інтелектуальному середовищі й сталі комунікації з Д. Дорошенком, М. Кордубою, Б. Лепким, О. Лотоцьким, І. Огієнком, Р. Смаль-Стоцьким та ін., а також «бути корисним у Варшаві для української справи»³⁸.

Утім, переїзд Василя Олексійовича до Варшави відкладався, вочевидь, через тяганину погодження його кандидатури чиновниками міністерства освіти і віросповідань, що негативно впливало на його моральний стан. «Мені передали через Ол. Гнат. (О. Лотоцький – міністр сповідань в уряді УНР, посол до

Туреччини, автор праць з церковної історії та близький товариш В. Біднова з часу навчання у Київській духовній академії – С.К.), що мене хочуть бачити у Варшаві, й що я прибуду туди коли мене покличуть, і я матиму час і візу! ... Поки що думаю, як поставитися до пропозиції... Той факт, що до мене офіційно не звертаються, ще більше хвилює мене й не дає надії на щось добре, – зазначав він у листі до І. Огієнкові від 25 травня 1928 р. – Завдяки варшавській справі, я цілком вибився з звичайної своєї колії й навіть не можу працювати, і апетит пропав, і спати не можу»³⁹. Він покладав надії на розмову з одним із членів конкурсної комісії ВУ, але не виключав довгочасного розгляду своєї справи. «Проф. Лотоцький три роки веде переговори, й нічого не виходить. Мабуть, буде щось подібне й зі мною», – зазначав він⁴⁰.

Переїзд до Варшави пришивдили дві його зустрічі з архієпископом Варшавським і митрополитом Польщі Діонісієм (обіймав також посаду декана православного відділу – С.К.) у вересні 1928 р. і поїздка до польської столиці О. Лотоцького⁴¹. Імовірно, під час спілкування з митрополитом Діонісієм історик отримав пропозицію обійняти посаду декана Відділу православного богослов'я теологічного факультету ВУ. У середині жовтня В. Біднов і О. Лотоцький отримали офіційні запрошення для працевлаштування на кафедрах Відділу православного богослов'я ВУ. «Я зробив це в силу необхідності, причому попередив товаришів, що мене кличуть до Варшави й що на переїзд туди дав свою згоду, – інформував він І. Огієнка 29 жовтня 1928 р. – Острота моменту проходить, необхідність пощастило вже ослабити й я збираюся до переїзду. Вже розпочав справу здобуття потрібного в таких випадках паспорта й сподіваюся, що днів через 10 його матиму»⁴².

Наприкінці жовтня – на початку листопада 1928 р. В. Біднов займався підготовкою до майбутнього переїзду, зокрема оформлював закордонний паспорт і владжував свої справи в університеті, а переїзд відкладався через брак грошей, віднайти які взявся О. Лотоцький, замисливши «якийсь проєкт»⁴³. Останній зміг виїхати до Варшави в останні числа жовтня і 1 листопада 1928 р. укласти контракт професора кафедри православних слов'янських церков і румунської Відділу православного богослов'я⁴⁴. Професор В. Біднов залишився чекати обіцяних грошей у Празі. Його пригнічувала вимушена затримка й спогади про трагічну загибель сина (потонув у Влтаві, був похований у Празі на Ольшанському цвинтарі – С.К.), роздирали внутрішні вагання, про що він розмірковував у листі до І. Огієнка: «Тут я маю не менше того, що буде у Варшаві. Як додати ще два нових предмети на польській викладовій мові, то вийде, що їду на саможертву, а навіщо і для чого – не розумію! Міняю кращі умови на далеко гірші! Ось тут і питання...»⁴⁵.

Зрештою, бажання змін перевершили сумніви і мотивували рішення В. Біднова переїхати до польської столиці. «Тягне до Варшави, одтягати надалі неможна, треба приступати до праці», – зазначав він у листі до І. Огієнка.

Учений-історик підозріло поставився до влаштованого задля його пошанування засідання Українського історико-філологічного товариства, назвав його «похороном». «Впровадили прощання, чого я всіма силами уникав, – писав він. – Дехто з приятелів моїх сильно незадоволений тим, що я кидаю університет. І мені його шкода, але ж думки мої направлені на Варшаву»⁴⁶.

В. Біднов прибув до Варшави не пізніше 30 січня 1930 р., коли разом із професорами С. Балеєм, І. Огієнком, Р. Смаль-Стоцьким був присутнім на інавгураційній лекції професора М. Кордуби «Найновіші теорії про початок Руси» у Варшавському університеті⁴⁷. Заступивши на посаду професора кафедри загальної історії християнської церкви і літургії, Василь Олексійович поступово адаптувався до нового середовища, де, за його словами, «протилежні табори гризлися між собою як собаки, й поява мого імені в одному таборі викликала б незадоволення в другому»⁴⁸. Оселившись в інтернаті (гуртожитку) ВУ, він зосередився на вивченні польської мови, визначеної контрактом як мови його університетських викладів. 1 березня 1929 р. професор прочитав першу лекцію з церковної історіографії, а надалі вів два курси з історії християнської церкви та літургії.

У польській столиці В. Біднов підтримував приятельські відносини з професором О. Лотоцьким, родиню Огієнків. Таке усамітнення спричинило його непевне становище й навіть породило думки щодо повернення до столиці Чехословаччини, куди він неодноразово щороку виїжджав на кілька місяців. Тут він комунікував з українськими і європейськими науковцями, працював у бібліотеці Національного музею в Празі, виконував окремі доручення І. Огієнка, листовно інформуючи його про новини. Василь Олексійович продовжував вітати колегу й друга, всю його родину з Великоднем, святом Різдва Христового і Нового року, зокрема 4 квітня 1930 р. повідомляв про зацікавленість академічної громади виходом з друку його нової книги («Українська літературна мова XVI-го ст. і український Крехівський Апостол: літературно-лінгвістична монографія. Варшава, 1930 – С.К.). Кілька місяців по тому в листі до Домни Данилівни та Івана Івановича вітав їх родину із Великоднем і шкодував, що «не зміг, на жаль, одвідати Вас», домовлявся про зустріч після повернення з Праги, а в іншому листі висловлював побажання родині Огієнків «дочекатися того благословенного часу, коли зможемо святкувати найближчий Великдень в себе дома, серед рідних, християнських умов і обставин» та ін.⁴⁹

Після звільнення з 1 жовтня 1932 р. І. Огієнка з посади професора відділу православного богослов'я Варшавського університету відносини двох колег і друзів погіршилися. Як стверджував В. Біднов, той «весь час робив пакості», говорив, що через нього йому не дали посаду, водночас запрошував переселитися до нього на квартиру⁵⁰. Хоча у квітні наступного року в листі до І. Назарука він так тлумачив причину свого звільнення: «Через «Діло» (іхне дике протягування мене до процесу К. Студинського) втратив я посаду»⁵¹.

Дещо згодом І. Огієнко наголошував, що «польський уряд звільнив мене з професорства в Варшавському університеті за «український націоналізм» і його «спротив полонізації православних богословів»⁵².

Від цього моменту стосунки між В. Бідновим та І. Огієнком стали прохолодними і набули формального характеру, що підтверджує відсутність в особистому архіві І. Огієнка розлогих листів його колишнього колеги. Натомість з'явилися візитівки «Василь Олександрович Біднов. Професор університету» з його лапідарними автографами: «Христос Воскрес!», «Христос Воскрес, люба Лесю!», «З днем народження, святами й Новим Роком!», «З Святами Різдва Христового та Новим Роком. Здоров'я та всього доброго!», «Христос Воскрес! З Великодніми Святами вітаю Вас, високоповажний Іван Івановичу, й бажаю всього найкращого і Вам, і всім Вашим. Бувайте здорові!»⁵³. Формальний характер їх відносини підтверджує відсутність імені І. Огієнка серед числа організаторів і доповідачів ювілейних зборів на честь відомого історика церкви, які планували провести 26 березня чи 2 квітня 1935 р.

Останній розлогий лист на адресу родини Огієнків, що зберігся в особистому архіві професора, В. Біднов написав 5 січня 1935 р. Він вітав родину Огієнків зі святом Різдва Христового та Новим роком, а любу похресницю Лесю – з днем народження⁵⁴. Невдовзі після написання цього листа Василь Олексійович важко захворів, лікувався в одному із варшавських шпиталів, де помер 1 квітня 1935 р. «Завтра похорони Біднова, – писав 3 квітня 1935 р. головний редактор часопису «Рідна Мова» колишньому професору КПДУУ Л. Білецькому. – Може попросите кого дати статтю про Біднова»⁵⁵. Чи брав участь професор І. Огієнко в траурній церемонії на православному кладовищі польської столиці, де був похований історик, залишається не з'ясованим.

Отже, упродовж міжвоєнного двадцятиріччя стосунки українців, які опинилися в складі відродженої Польської держави, з владними структурами залишалися напруженими. Незважаючи на це, українські інтелектуали змогли згуртуватися навколо низки наукових і освітніх осередків – таборового Українського народного університету, Вищих українознавчих курсів, Відділу православного богослов'я ВУ, Українського наукового інституту у Варшаві, зберегли й примножили науково-культурний потенціал, використовуючи демократичні інститути Польщі. Одне з центральних місць серед української академічної спільноти посідали професори І. Огієнко та В. Біднов, які активно співпрацювали у створенні й збереженні структур наукових та освітніх інституцій, сприяли поєднанню здобутків тогочасної європейської науки із суспільно-політичними очікуваннями українського національного руху, презентації доробку інтелектуалів на міжнародній арені. Крім співпраці в державній, науковій і педагогічній сферах, упродовж 20-х – початку 30-х рр. відносини обох учених розвивалися як дружні між членами їх родин.

Примітки:

¹ Лист І. Огієнка до К. Студинського. 2 серпня 1924 // Arciwm Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie (далі – IPNW). Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/124. S. 4-5

² Журнал засідання Ради Народних Міністрів за участю С. Петлюри 18 листопада 1920 року // Петлюра С. Статті, листи, документи. Т.3 / Упор. В. Сергійчук. К., 1999. С. 307.

³ Журнал засідання Ради Народних Міністрів за участю С. Петлюри 18 листопада 1920 року // Петлюра С. Статті, листи, документи. Т.3 / Упор. В. Сергійчук. К., 1999. С. 308, 312.

⁴ Potocki R. *Українське wychodźstwo polityczne w Polsce (1920–1939)* / R. Potocki // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. 1996. № 3. S. 194.

⁵ Листи І. Огієнка до МЗС та С. Петлюри. 1921 р. // ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 26, 54, 55, 60, 85, 98 та ін.; Дозвіл Міністра освіти Польщі професорам, приват-доцентам та асистентам КПДУУ працювати в лабораторіях та бібліотеках Варшавського університету. 23 березня 1921 р. // ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 419; Лист голови Ради студентських представників українського студентства в еміграції до І. Огієнка від 21 лютого 1921 р. // Листування Івана Огієнка (1909–1921) / упор. та автор передмови В.Р. Адамський. Кам'янець-Подільський, 2014. С. 566, 568 та ін.

⁶ Antonovuch D. Проф. Василь Біднов // *Свобода, Джерзи Сигі, 1935*. 28 травня. №123. С. 3; Дорошенко Д. *Життя й громадська діяльність проф. В.О. Біднова // Памяти професора Василя Біднова. Засідання Українського історико-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 року*. Прага, 1936. С. 9.

⁷ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 4 січня 1928 // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S.34.

⁸ Пам'ятки : Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907-1968). Т. 2. Київ, 2001. С. 51, 57.

⁹ Там само. С. 61, 75.

¹⁰ Там само. С. 60, 93.

¹¹ Там само. С. 123.

¹² Там само. С. 99, 103.

¹³ Там само. С. 125, 131-133.

¹⁴ Там само. С. 133.

¹⁵ Там само. С. 144.

¹⁶ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 22 лютого 1923 // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S.6.

¹⁷ Дорошенко Д. *Життя й громадська діяльність проф. В.О. Біднова // Памяти професора Василя Біднова. Засідання Українського історико-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 року*. Прага, 1936. С.10.

¹⁸ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 13 червня 1928 // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S.42-43.

¹⁹ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 22 лютого 1923 // Там само . S. 4-5.

²⁰ Там само. S. 5-6.

²¹ Там само. S. 8-9.

²² Лист В. Біднова до І. Огієнка. 23 квітня 1923 // Там само. S. 10.

²³ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 18 квітня 1925 // Там само . S. 19.

²⁴ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 4 січня 1928 // Там само. S. 23.

²⁵ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 23 квітня 1923 // Там само . S. 12-13.

²⁶ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 23 квітня 1923 // Там само. S. 14.

- ²⁷ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 22 серпня 1928 // Там само. С. 48.
- ²⁸ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 23 квітня 1923 // Там само. С. 14.
- ²⁹ Т Лист В. Біднова до І. Огієнка. 23 серпня 1928 // Там само С. 48-49.
- ³⁰ Ковальський М. Персональна справа Івана Огієнка в Архіві нових актів у Варшаві / М. Ковальський // Український історик. 1995. Рік XXXII. Вип. 1-4 (124-127). С. 263.
- ³¹ Uroczystość obchodu drugiej rocznicy otwarcia Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego // ELPIS. 1928. №4. S.93.
- ³² Ковальський М. Ковальський М. Персональна справа Івана Огієнка в Архіві нових актів у Варшаві / М. Ковальський // Український історик. 1995. Рік XXXII. Вип. 1-4 (124-127). С. 264.
- ³³ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 23 грудня 1927 // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S. 28.
- ³⁴ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 25 вересня 1928 // Там само. С. 59-60.
- ³⁵ Телеграма В. Біднова та Л. Білецького до І. Огієнка. 22 жовтня 1928 // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S. 51.
- ³⁶ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 25 травня 1928 // Там само. 1229/31. S. 34.
- ³⁷ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 4 січня 1928 // Там само. 1229/31. S. 23.
- ³⁸ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 29 жовтня 1928 // Там само. 1229/31. S. 59-60.
- ³⁹ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 25 травня 1928 // Там само. С. 34, 35.
- ⁴⁰ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 25 травня 1928 // Там само.. С. 36.
- ⁴¹ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 25 вересня 1928 // Там само. С. 29-30.
- ⁴² Лист В. Біднова до І. Огієнка. 29 жовтня 1928 // Там само. С. 59.
- ⁴³ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 31 жовтня 1928 // Там само. С. 62.
- ⁴⁴ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 29 жовтня 1928 // Там само. С. 61; Портнов А.В. Наука у вигнанні : наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939) / А. В. Портнов. Харків, 2008. С. 134.
- ⁴⁵ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 29 жовтня 1928 // Там само. С. 60.
- ⁴⁶ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 20 січня 1929 // Там само. С. 65.
- ⁴⁷ Українські професори на польських університетах: Дві нові кафедри у Варшаві // Діло. 1929. 10 березня. Ч.53. С. 1.
- ⁴⁸ Цит. за: Портнов А.В. Наука у вигнанні : наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939). Харків, 2008. С. 135
- ⁴⁹ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 16 квітня 1930 // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S. 67; Лист В. Біднова до І. Огієнка. 12 липня 1930. S. 68, 73.
- ⁵⁰ Ульяновський В.І. В.О. Біднов // Укр. іст. журн. 1992. №10. С. 90.
- ⁵¹ Лист І. Огієнка до О. Назарука. 13 квітня 1933 р. // ЦДІАУ у Львові, ф. 359, оп. 1, спр.226, арк. 6.
- ⁵² Іларіон Митр. Біблійні студії: Богословсько-історичні нариси з духовної культури України. Вінніпег, 1963. Т.1. С. 229.
- ⁵³ Визитівка «Василь Олександрович Біднов. Професор університету» // IPNW. Teczka Korespondencia do profesora Iwana Ohijenko. 1229/31. S. 75-91.
- ⁵⁴ Лист В. Біднова до І. Огієнка. 5 січня 1935 // Там само. С. 74.
- ⁵⁵ Пам'ятки: Епістолярна спадщина Івана Огієнка. С. 255.

Kopylov Serhiy. Vasyl Bidnov and Ivan Ohiienko (to the History of Relations and Cooperation in 1920-1935). The article analyzes collaborative relationship of the prominent state, educational figure, rector of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University Ivan Ohiienko with the famous Ukrainian church researcher, historian, professor Vasyl Bidnov during the period of political emigration. It emphasizes that the relations of the Ukrainians, who were part of the

restored Polish state, with the power structures remained tense during the interwar period of the twentieth century. Despite this, Ukrainian intellectuals were able to group around a number of scientific and educational centers – Ukrainian People's University, Higher Ukrainian Studies Courses, Department of Orthodox Theology of Warsaw University, Ukrainian Scientific Institute in Warsaw. They preserved and developed scientific and cultural potential using the democratic institutes of Poland. The author highlights tense relations in different periods of Ukrainian emigration in Poland and Czechoslovakia.

Professors Ivan Ohienko and Vasyl Bidnov took central places among the Ukrainian academic community in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. They actively cooperated in the creation and preservation of structures of scientific and educational institutions, contributed to the unity of the achievements of European science of that time and the socio-political expectations of the Ukrainian national movement, presented intellectual achievements on the international stage. On the basis of unpublished epistolary materials from the archives of the Institute of National Memory – Commission for the Investigation of Crimes against the Polish People – and other sources the author collected important information which opens new perspectives for further in-depth study of the life and scientific, creative and pedagogical emigration activity of these prominent public figures, gives perspective to reconstructing their complex, sometimes conflicting mental world. It was founded out that apart from cooperation in the state, scientific and pedagogical spheres, both scientists developed friendly relations between the members of their families during the 1920s and early 1930s.

Keywords: Ivan Ohienko, Vasyl Bidnov, cooperation, letters, Ukrainian emigration, Poland.

Отримано: 23.10.2019